

УДК 343.412

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Павликівський В.І., к. ю. н., доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
та адміністративного права
Харківський економіко-правовий університет

У статті розглядаються проблеми інформаційного простору України та кримінально-правові обмеження його функціонування. Конституція України проголошує право громадянина на свободу слова, що включає право кожного на отримання та розповсюдження інформації, незалежно від її змісту та кордонів. У зв'язку з цим допускаються кримінально-правові обмеження лише стосовно інформації з обмеженим доступом: конфіденційної, службової, таємної. В цілому, кримінальне законодавство України відповідає міжнародним стандартам з питань свободи слова та інформації та їх обмежень.

Ключові слова: інформаційний простір, право на інформацію, кримінальна відповідальність, конфіденційна інформація, службова інформація, таємна інформація.

Рассматриваются проблемы информационного пространства Украины и уголовно-правовые ограничения его функционирования. Конституция Украины провозглашает право гражданина на свободу слова, что включает право каждого на получение и распространение информации, независимо от ее содержания и границ. В связи с этим допускаются уголовно-правовые ограничения только в отношении информации с ограниченным доступом: конфиденциальной, служебной, тайной. В целом, уголовное законодательство Украины соответствует международным стандартам по соблюдению свободы слова и информации и их ограничению.

Ключевые слова: информационное пространство, право на информацию, уголовная ответственность, конфиденциальная информация, служебная информация, секретная информация.

Pavlikovskyi V.I. CRIMINAL LEGAL RESTRICTIONS FUNCTIONING OF THE INFORMATION FIELD OF UKRAINE

The author studied the problem of information space of Ukraine and criminal legal limits of its operation. The Constitution of Ukraine proclaims the right to freedom of speech, which includes the right of everyone to receive and distribute information, regardless of its content and borders. Criminal legal restrictions are allowed only in respect of information with limited access: confidential information, official secrecy, secret information. In general, the criminal legislation of Ukraine meets international standards on freedom of speech and information and their control.

Key words: right to information, criminal responsibility, confidential information, official secrecy, secret information.

Постановка проблеми. В Україні соціально-економічні і політичні перетворення, формування ринкової економіки об'єктивно призвели до необхідності суттєвої зміни інформаційних відносин у суспільстві. Незважаючи на значне розширення останнім часом ринку інформаційних послуг і продуктів, інформаційне забезпечення органів державної влади, суб'єктів господарювання і громадян залишається на низькому рівні. Можливість доступу до інформації, як правило, обмежується її відомчою належністю й обумовлена найчастіше посадовим становищем і соціальним статусом споживача. Законодавством, в тому числі кримінальним, передбачено суттєві обмеження в доступі до певного інформаційного ресурсу. Інформаційно-телекомунікаційні системи функціонують в основному в інтересах державних органів влади і, як правило, без необхідної їх взаємодії. Більшість населення одержує інформацію в традиційному вигляді – друковані видання, радіо, телебачення, що по-

кладає на ЗМІ додаткові обов'язки у сфері збирання та розповсюдження інформації.

Проблемам, пов'язаним з розвитком і функціонуванням ЗМІ в сучасному суспільстві, присвячені цілий ряд фундаментальних і прикладних робіт, велику кількість наукових статей з юридичних, політичних, соціологічних наук та державного управління. Проблематикою кримінально-правового захисту діяльності засобів масової інформації займалися П. Берзін, Р. Вереша, С. Головатий, С. Лихова, Т. Лазутіна, А. Марущак, Л. Костенко, О. Красильникова, Д. Кукушкін, Н. Кушакова та ін.

Мета дослідження. Розроблення пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства у сфері обмежень функціонування інформаційного простору.

Завдання дослідження. Провести правовий аналіз чинного кримінального законодавства України на предмет кримінально-правових обмежень права на отримання інформації.



Основний зміст. Сучасний інформаційний простір України є основою соціально-економічного, політичного, культурного розвитку та забезпечення безпеки держави. Як зазначає А.О. Баранов: «Інформаційний простір України – це соціальне середовище, в якому здійснюється виробництво, збирання, зберігання, поширення і використання інформації і на яке поширюється юрисдикція України» [1, с. 71].

Одними з головних компонентів інформаційного простору є системи масової інформації та інформаційного законодавства [2, с. 39]. Тільки вільний доступ до інформації усіх його учасників створює можливість якісно нового розвитку суспільства, держави, окремої людини.

Всі цивілізовані держави розглядають побудову інформаційного простору як основу свого соціально-економічного, політичного і культурного розвитку і проводять цілеспрямовану державну інформаційну політику. Формування і розвиток єдиного інформаційного простору України і, зокрема, відповідних державних інформаційних ресурсів – проблема міжгалузєва і міжрегіональна. Вона потребує вирішення складних організаційних і техніко-технологічних питань, значних витрат і не може бути вирішена миттєво. При цьому необхідне комплексне врахування соціально-економічних, правових і політичних аспектів інформатизації суспільства, всебічне використання організаційного, технологічного, технічного і нормотворчого досвіду, отриманого при розвитку інформаційних просторів провідних країн світу.

Масова інформація набуває значення лише в той момент, коли вона стає доступною для суспільства. Проблема захисту суспільства від «соціально небезпечних відомостей» та «закритої інформації» є досить актуальною. Свобода слова не означає вседозволеність і безвідповідальність. Здійснення свободи слова пов'язане з обов'язками та відповідальністю і підлягає таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду (ч. 2 ст. 10 Європейської конвенції з прав людини). Діяльність журналістів має відповідати основним традиціям і нормам журналістської етики, яка базується на принципах професіоналізму та соціальної відповідальності.

Європейське законодавство та практика його застосування свідчить про те, що діяльність журналістів досить часто пов'язана з публікацією інформації, яка має не тільки суспільний інтерес, але й обмежену сферу свого використання. У таких випадках завжди постає питання відповідальності ЗМІ та журналіста за незаконне розповсюдження такої інформації. Інформаційне поле та права його учасників не є безмежними. Законодавством, в тому числі кримінальним, передбачені суттєві обмеження доступу до певного виду інформації, що вимагає від учасників інформаційних відносин знання та дотримання встановлених правил її розповсюдження. В абсолютній більшості країн встановлена кримінальна відповідальність осіб за порушення, пов'язані зі збором, зберіганням та розповсюдженням окремих видів інформації. Кримінальна відповідальність є найбільш суворим заходом впливу, в тому числі у сфері інформаційних відносин. Встановлені кримінально-правові заборони не повинні, окрім дозволених випадків, обмежувати свободу слова та право на отримання інформації. Надмірна зарегульованість та кримінальна караність діянь зазначеної сфери може призводити до надмірних обмежень та самоцензури в діяльності ЗМІ. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у глибокому аналізі та вивченні національного законодавства у сфері інформаційних відносин щодо кримінально-правових обмежень розповсюдження інформації та їх відповідності міжнародним зобов'язанням України.

Сучасне розуміння свободи слова не мислиться без права на отримання, зберігання та розповсюдження інформації, незалежно від державних кордонів та місця її створення. Відповідно до ст. 20 Закону України «Про інформацію» [3] за порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. За загальним правилом будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом. Таким чином, в інформаційному просторі можна виділити дві його основні складові: 1) відкритий інформаційний простір, доступ до якого не обмежений і учасником якого може бути будь-який суб'єкт інформаційних відносин; 2) обмежений (закритий) інформаційний простір, доступ до якого можливий тільки для певних уповноважених суб'єктів інформаційних відносин.

Згідно з ч. 1 ст. 21 Закону України «Про інформацію» інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація. Зазначені види інформації виключені із загального обігу і доступ до неї регламентується спеціальним законодавством.

Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом (ст. 21 Закону України «Про інформацію» та ст. 7 Закону України «Про доступ до публічної інформації»).

Таємна інформація – це інформація, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю (ст. 8 Закону України «Про доступ до публічної інформації»).

Стаття 9 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [4] до службової відносить інформацію:

1) що міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрішню службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень;

2) зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці.

Кримінальний кодекс України передбачає досить розгалужену систему норм, що обмежують розповсюдження інформації певного виду під загрозою кримінального переслідування. Така кількість правових норм потребує певної систематизації для їх детального аналізу та точного розуміння змісту. На нашу думку, системоутворюючим фактором, в цьому випадку, повинна виступати інформація, стосовно якої встановлені кримінально-правові обмеження. Залежно від виду інформації, розповсюдження якої обмежене кримінальним законодавством, слід виділяти:

– норми про відповідальність за незаконний доступ та розповсюдження конфіденційної інформації: ст. 182 КК «Порушення недоторканності приватного життя»;

– норми про відповідальність за незаконний доступ та розповсюдження службової інформації: ст. 232-1 КК «Незаконне використання інсайдерської інформації»; ст. 330 КК «Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової,

контррозвідальної діяльності, у сфері оборони країни»;

– норми про відповідальність за незаконний доступ та розповсюдження таємної інформації: ст. 111 КК «Державна зрада у формі шпигунства»; ст. 114 КК «Шпигунство»; ст. 145 КК «Незаконне розголошення лікарської таємниці»; ст. 159 КК «Порушення таємниці голосування»; ч. 3 ст. 160 КК «Порушення таємниці голосування, вчинені членом комісії з проведення референдуму або іншою службовою особою»; ст. 163 КК «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер»; ст. 168 КК «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)»; ст. 231 КК «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю»; ст. 232 КК «Розголошення комерційної або банківської таємниці»; ст. 328 КК «Розголошення державної таємниці»; ст. 422 КК «Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості»; ст. 381 КК «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист»; ст. 387 КК «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування».

Окремо слід виділити норму, передбачену ст. 361-2 КК «Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації». Зміст вказаної інформації може стосуватися як конфіденційних, службових, так і таємних відомостей. Основним додатковим показником виступає місце зберігання вказаних відомостей – електронно-обчислювальні машини (комп'ютери), автоматизовані системи, комп'ютерні мережі або носії такої інформації.

Український законодавець встановив кримінальну відповідальність за незаконні дії практично з усіма видами інформації з обмеженим доступом. Найбільша кількість кримінально-правових заборон стосується таємного виду інформації. Практично всі види таємної інформації поставлені під охорону кримінального закону, зокрема державна таємниця, банківська, комерційна, таємниця голосування, лікарська таємниця, військова таємниця, таємниця усиновлення. Сучасна кримінально-правова наука практично не провадила комплексного дослідження підстав кримінально-правової заборони обмежень права на



інформацію, а тому надати відповідь про обґрунтованість такої кількості кримінальних заборон є доволі складним. Слід також зазначити про можливість криміналізації інших порушень у сфері інформаційних відносин, зокрема розкриття адвокатської таємниці, нотаріальних відомостей або таємниці сповіді (наприклад, § 203 КК ФРН). На нашу думку, криміналізація таких порушень повинна здійснюватись виважено і з врахуванням вироблених наукою підстав та принципів криміналізації.

Не оминати увагою і той вид інформації, обіг якої в державі заборонений. На відміну від відкритої інформації та інформації з обмеженим доступом, розповсюдження заборонених відомостей беззаперечно визнається злочинним. Так, кримінальним законодавством України заборонено розповсюдження інформації порнографічного змісту, матеріалів, що пропагують культ насильства тощо. Конкретний зміст та види такої інформації можуть різнитися залежно від рівня розвитку суспільства, завдань держави та історичних особливостей формування законодавчої системи. Наприклад, § 130 КК ФРН передбачає відповідальність за розповсюдження матеріалів та інформації, що містять вказівки зі скоєння злочинів [5].

Наприкінці слід зазначити, що українське законодавство передбачає випадки звільнення від відповідальності за поширення інформації з обмеженим доступом. Так, ст. 29 Закону України «Про інформацію» передбачає поширення інформації з обмеженим доступом, якщо вона є суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення. Посадові та службові особи не підлягають юридичній відповідальності, незважаючи на порушення своїх обов'язків, за розголошення інформації про правопорушення або відомостей, що стосуються серйозної загрози здоров'ю чи безпеці громадян, довіллю, якщо особа при цьому керувалася добрими намірами та мала обґрунтоване переконання, що інформація є достовірною, а також містить докази правопорушення або стосується істотної загрози здоров'ю чи безпеці громадян, довіллю (ст. 11 Закону України «Про

доступ до публічної інформації»). Вказані положення повинні враховуватись при застосуванні кримінального закону щодо відповідальності за розголошення інформації з обмеженим доступом, а в подальшому знайти своє відображення в кримінальному законодавстві.

Висновки:

Інформаційний простір України – це соціальне середовище, в якому здійснюється виробництво, збирання, зберігання, поширення і використання інформації і на яке поширюється юрисдикція України.

Основним елементом інформаційного простору є інформація, доступ до якої повинно мати якнайбільше членів суспільства.

У демократичному суспільстві передбачені законодавчі, в тому числі кримінально-правові, обмеження доступу до певного виду інформації.

З урахуванням правових обмежень передбачено три різновиди інформації в інформаційному середовищі: інформація загального доступу, інформація обмеженого доступу, заборонена до обігу інформація.

Кримінальна відповідальність може бути передбачена лише за незаконний обіг двох останніх видів інформації.

Кримінально-правові обмеження обігу певного виду інформації повинні встановлюватись з урахуванням міжнародних стандартів свободи слова та інформації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов А. О. Информационный суверенитет или информационная безопасность : [текст] / А. О. Баранов // Национальная безпека і оборона. – 2001. – № 1. – С. 70–76.
2. Беляков К. І. Інформаційний конфлікт та юридична відповідальність : сутність і співвідношення : [текст] / К. І. Беляков // Правова інформатика : наук. журн. з питань прав. інформатики, інформ. права та інформ. безпеки. – 2013. – № 2. – С. 38–46.
3. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1992. – № 48. – ст. 650.
4. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.
5. Уголовный кодекс ФРГ / пер. с нем. и предисл. А. В. Серебренникова. – М. : Зерцало, 2000. – 208 с.